

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ايلى للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN: 2564 - 7903 • Yıl / Year: ilkbahar / Spring 2019 • Sayı / Issue: 3

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Journal of Islamic Studies

Yıl / Year: 2 - İlkbahar / Spring 2019 - Sayı / Issue: 3

ISSN: 2564-7903

Dergimizin Tarandığı Veritabanı ve İndeksler:

KUR'ÂN-I KERÎM'DE AHZ / الأخذ KELİMESİ VE ANLAM FARKLARI*

Muhammed Edîb b. Muhammed Şekûr Mahmûd Emrîr**

Çev. Mustafa Şentürk, Halid Derin***

Geliş Tarihi : 20 Mart 2019
Kabul Tarihi : 12 Nisan 2019

Öz

Eş anlamlılık, Arap dilindeki kelime zenginliğinin en önemli sebeplerinden sayılır ve eş anlamlılık ile farklı lafızların aynı manaya gelmesi kastedilir.

Bu araştırma; ahz/الأخذ kelimesinin kökenini, Kur'ân-ı Kerîm'de bu kelimenin anlam farklarını, Kur'ân'da âyetler içerisinde zikredildiğinde kazandığı anlamları, özetle ne manaya geldiğini ve âyette geçen hâli ile ahz/الأخذ kelimesinin özgün anlamı arasındaki fark(lar)ı açıklamayı hedeflemektedir.

Bu çalışmada, bir grup Kur'ân kelimesi üzerine bir çalışma yapılmış ve çalışmaya ahz/الأخذ kelimesinden başlayarak müfessirlerin çoğunun ahz/الأخذ manası verdikleri kelimeler araştırılmış ve ahz/الأخذ ile harf sırasına göre onunla aynı manaya gelen “البطش، الخطف، السفع، القبض، التناوش” gibi diğer kelimeler arasındaki anlam farkları açığa çıkarılmıştır.

Bazı sözlük ve tefsîr kitaplarında kelimelerin anlamları açıklanırken, Kur'ân-ı Kerîm'deki muhtelif eş anlamlı kelimeler arasındaki anlam farklarına dikkat edilmediği görülür.

Buna göre Kur'ân araştırmaları yapan kişinin, Kur'ân'da geçen kelimelerin anlamlarını iyice tedkik etmesi ve yaklaşık anlamlarıyla yetinmemesi gerekir.

Anahtar Kelimeler: Ahz, Batş, Hatf, Sef, Kabz, Tenâvüş

LINGUISTICS DIFFERENCE BETWEEN (AL AKHATH/الأخذ) VERBALS IN HOLLY QURAN

Abstract

Synonymous Linguistics has considered as a main reason of Arabic richness with vocabularies. And that mean the word has various meaning in the holly Quran. This research deals with the linguistics differences of (Al Akhath) concept in the Holly Quran. Explaining the linguistic origin of the word, the word meaning in the Holly Quran throw some of the Euyates which are mention the word (Al Akhath) then give the conclusion of the word meaning. And I explaining the differences between the word and the (Al Akhath) meaning. The research includes group of words which interpreted by scholars about the meaning of (Al Akhath), such as Al Akhath (power of strike), Al batish (power to strike), Al Khatf (Kidnapping), Al-safe'a (to Flap or stop), Al-kabth (receipts), (Al tanawsh) (To reach). There are some language dictionaries and interpretation books don't be accurate to explain the linguistic differences among the various Synonymous in the Holly Quran, therefore researchers should check the meaning of the words in the Holly Quran and don't be depending on just close meaning.

Key Words: (Al-Akhath, Al-Batish, Al-Khatf, Al-Safe'a, Al-Kabth, Al-Tanawsh.

* Bu çalışma, Muhammed Edîb b. Muhammed Şekûr, Mahmûd Emrîr'in, *Mecelletü Câmîati Ümmi'l-Kurâ li Ulûmi's-Şer'îyye ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye*, sayı: 50, 1431:2010, ss. 157-196'da yayınlanan “الفروق اللغوية بين الفاظ الأخذ في القرآن الكريم” adlı makalesinin çevirisidir.

** Yrd. Doç. Dr., Hudeyde Üniversitesi Eğitim Fakültesi. İslâmî Araştırmalar Bölümü. Yemen.

*** Doç. Dr. Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. mustafasenturk@trakya.edu.tr. Orcid Id: 0000-0002-8310-7609,

Yüksek Lisans Öğrencisi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. derinhalid22@gmail.com. Orcid Id: 0000-0003-3473-4646.

Bu çalışma “iThenticate” intihal tarama programında taranmış ve çalışmanın intihal içermediği tespit edilmiştir.

Atf: Emrîr, Muhammed Edîb b. Muhammed Şekûr, Mahmûd. “Kur'ân-ı Kerîm'de Ahz / الأخذ Kelimesi ve Anlam Farkları”. Trc. Mustafa Şentürk, Halid Derin. *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* / 3 (Nisan 2019): 108-128.

الفروق اللغوية بين ألفاظ الأخذ في القرآن الكريم

ماخص البحث

الترادف اللغوي يعد من أهم أسباب غنى اللغة العربية بالمفردات، ويراد بالترادف تعدد الألفاظ بمعنى واحد. وهذا البحث تناول الفروق اللغوية بين ألفاظ الأخذ في القرآن الكريم، مبينا الأصل اللغوي للكلمة، ثم معنى الكلمة في القرآن الكريم من خلال بعض الآيات التي ذكرت فيها الكلمة، ثم بين خلاصة القول في معنى الكلمة، ثم بعد ذلك بين الفرق بين الكلمة ومعنى الأخذ.

وقد استوفيت في هذا البحث دراسة مجموعة من المفردات القرآنية، والتي فسرّها جمهور العلماء على أنها بمعنى الأخذ، مبتدئا بدراسة مفردة بمعنى الأخذ -وقد بينت معناها لمعرفة الفروق بينها والكلمات الأخرى- والبطش، والخطف، والسفع، والقبض، والتناوش، مرتبا لها على حروف المعجم للأصل اللغوي للمفردة. وقد لوحظ أن بعض المعجمات اللغوية، وكتب التفسير لم تكن دقيقة في بيان معاني الكلمات، والفروق اللغوية بين المترادفات المختلفة في القرآن الكريم.

وعلى هذا يجب على الباحث في الدراسات القرآنية التدقيق في بيان المعنى الدقيق للمفردة القرآنية، ولا يكتفي بالمعنى المتقارب.

الكلمات المفتاحية: الأخذ، البطش، الخطف، السفع، القبض، التناوش.

Giriş

Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun, salât ve selâm Efendimiz Hz. Muhammed'e, ailesine ve bütün sahâbilerine (ra) olsun.

İster genel isterse sadece Kur'ân kelimelerini ele alan sözlüklere bakalım, iki farklı eğilim dikkatimizi çeker. İlk eğilim, Kur'ân'da eş anlamlılığın bulunduğunu ve iki farklı kelimeyi aynı anlamda kullanabilmemizi savunan yaklaşımdır. Örneğin: “تأى” kelimesi “بُعد” kelimesi ile aynı anlamdadır.

Diğer eğilim ise bu tür eş anlamlılığı reddeder; yani Kur'ân-ı Kerîm'in belirli bir anlamda kullandığı kelimeyi, yakın anlamlı da olsa başka bir kelimenin karşılamaşının mümkün olmadığını savunur. İbn Teymiyye de şu değerlendirmeyi yapar: “Fakihlerin çoğunluğun görüşüne göre bazıları, manaları eş anlamlı değil de yakın anlamlı kelimelerle ifade etmede görüş ayrılığına düşmüşlerdir; zira dilde eş anlamlılık az olup Kur'ân'daki kelimelerde ise ya çok az vardır veya hiç yoktur. Bir kelimenin bütün anlamlarını kapsayacak şekilde bir başka kelime ile ifade edilmesi azdır, belki yakın anlamlı olabilir; bu da Kur'ân'ın i'câzının sebeplerindedir.”¹

Gerek dilde ve gerekse Kur'ân'da eş anlamlılığı reddeden araştırmalar eskiye dayanır. Câhız'ın *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Ebû Hilâl el-Askerî'nin *el-Furûku'l-Lügaviyye* ve Süyûtî'nin *el-Müzhir fi Ulûmi'l-Lüga* adlı eserleri bunlar arasında sayılabilir. Araştırmalar, modern dönemde de devam etmiş olup Muhammed Nûreddîn, *et-Terâdüf fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* adıyla bir kitap telif etmiştir.

Bu çalışma, ahz/الأخذ kelimesinin ve Kur'ân-ı Kerîm'deki manasının müfessirlerin eserlerine göre araştırılması için bir deneme ve eş anlamlılığın olup olmadığına dair çizilen resmin tamamlanması için araştırmacının bir katkısı olup araştırma -araştırmacının çabasına göre- incelenen her bir kelimenin tam anlamını tespit ve bu kelimelerle ahz/الأخذ kelimesinin farkını açıklayacaktır. Aradaki farkların tespiti, Kur'ân-ı Kerîm'deki her bir lafzın özel delâleti ve ince manası olabileceğine, anlam açısından büyük benzerlik olsa da tam anlamıyla bir kelimeyi başka bir kelime ile değiştirmenin mümkün olmayacağına başka bir delil olacaktır.

Bu araştırma, sözlük sırasına göre “التناوش ve الأخذ، البطش، الخطف، السفع، القبض” kelimelerinin incelenmesini içermektedir.

¹ İbn Teymiyye, *Mecmû'ul-Fetâvâ*, 13: 341.

Araştırma *Altı Bölüm, Giriş ve Sonuç*'tan oluşmaktadır. Bunlar aşağıdaki şekildedir: *Birinci Bölüm*'de *ahz/الأخذ* kelimesini inceledik; *İkinci Bölüm* البطش , *Üçüncü Bölüm* الخطف , *Dördüncü Bölüm* السفع , *Beşinci Bölüm* القبض , *Altıncı Bölüm* التناوش kelimesini; *Sonuç* da araştırmacının ulaştığı sonuçları içermektedir.

Araştırmanın Yöntemi

- Bu Kur'ân teriminin (*ahz*'ın) dil kökünü lügatler, dilbilim ve tefsîr kitaplarından açıklayıp dil açısından bu kelimenin anlamına dair tercihim beyân ettim.
- Ahz ya da ona yakın anlamda zikredilen kelimelerin çoğunu göz önüne alarak, tefsîr kitapları, Garîbu'l-Kur'ân ve diğer kaynaklarda araştırdıktan sonra Kur'ân'dan her bir kelime için bir veya daha fazla âyeti rastgele seçtim; ancak aynı anda hem alma hem de verme anlamına delâlet eden التلقى ve التناول gibi kelimeleri istisnâ ettim.
- Âlimlerin bu lafzın zikredildiği bazı âyetlere ilişkin görüşleri çerçevesinde, incelenen kelimelerin Kur'ân-ı Kerîm'deki anlamlarına müracaat ettim. Her seferinde kelimenin âyetteki anlamını tercih edip âyetteki anlamı kelimenin kök manasıyla ilişkilendirdim.
- Müfessirlerin ve dilcilerin bu kelimeye ait görüşlerini zikredip tercih ettiğim görüşe göre, özet olarak bu Kur'ân teriminin tam anlamını açıkladım.
- İncelenen kelime ile *ahz/الأخذ* arasındaki anlam farkını belirttim.
- Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetleri, civarındaki âyetlerle birlikte ve sûre ismi ile âyet numarasını göstererek belirttim.
- Hadîs-i Şerîfleri asıllarına riâyet ederek *kitâb*, *bâb* ve eğer varsa *cüz*, *sayfa* ve *hadis numarasını* vererek kaynak gösterdim.
- Metnin anlaşılmasında sorun oluşturacak [bazı] yerleri mümkün oldukça harekeledim.
- Şiir örneklerini harekeleyip şiirlerin kaynaklarını ve geçtiği yerleri gösterdim.

[Ben] fakirin çabası bundan ibarettir. Doğruyu bulmaya çalıştım. Eğer muvaffak olduysam bu sadece beni hayra ve doğruya ulaştıran Allah'tandır; eğer hatalıysam bu benden ve şeytandandır, bundan dolayı da Allah'a istiğfar ederim.

1. Ahz / الأخذ

1.1. Lügat Anlamı

Ahz kelimesi, *أ-ح-ذ* /a-h-z harflerinden oluşan ve anlamları birbirine yakın birçok kelimenin türediği bir köktür. *Ahz/الأخذ* kelimesi aslen “bir şeye sahip olmak”, “almak” ve “toplamak” anlamlarına gelir.²

Bu, “vermenin zıddı” olup “elde etmek/التناول” manasınadır.³ Ancak bu anlam kelimenin tam karşılığı değildir. Ebû Hilâl, *Furûk*'unda⁴ *ahz* ile *tenâvül* arasındaki farkı şöyle izah eder: “*Tenâvül*, özellikle bir şeyin kendisini/tümünü almaktır, *ahz* ise daha geneldir. *Tenâvül*, bir şeyi bilerek almak, *ahz* ise bilmeden almaktır.” Bu anlamıyla Buhârî ve Müslim'in naklettiği bir hadîste⁵ şöyle geçer: “...biz sana yardım edemeyiz, çünkü ihramlıyız” dediler. Bunun üzerine ben de onu yakalayıp tuttum...” İbn Hacer,

² İbn Fâris, *Mekayisu'l-Lüga*, 1: 68.

³ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, 7: 216; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhitü'l-A'zam*, 5: 232; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3: 471.

⁴ Ebû Hilâl, *el-Furûku'l-Lügaviyye*, 4: 113.

⁵ Buhârî, “*Kitâbü'l-Hac*”, 2: 648, hadis no: 1727; Müslim, “*Kitâbü'l-Hac*”, 2: 851, hadis no: 1196.

“tenâvül kelimesinden sonra ahz kelimesinin zikredilmesi [ya] tekrardır veya ‘zorla aldım’, manasına gelir” der.⁶ Bu da *ahz* ile *tenâvül* arasında fark olduğunu gösterir. Allahu a’lem.

Ebû Hilâl el-Askerî der ki: “Kelimenin Arapça’daki kökü ‘toplama’dır’, bundan dolayı hemze vav harfine çevirilerek gölete ‘وَأَخَذَ’ ve ‘أَخَذَ’ denilir”.⁷ *Ahz*, “elde etmek” ve “sahip olmak” anlamlarına da gelir.⁸

Bazıları da *ahz* kelimesinin “bir şeye sahip olmak”, diğer bazıları da onun aslında “bir şeye baskı ve güç ile sahip olmak” anlamına geldiğini ve “helâk etme” ve “kökünü kazıma” anlamıyla meşhur olduğunu söylerler.⁹

[Râgıb’ın] *Müfredât*’(ın)da,¹⁰ *ahz* “bir şeye sahip olmak” ve “onu elde etmek” ki bu bazen “مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مِنْ وَجْدِنَا مَتَاعِنَا عِنْدَهُ / Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını almaktan Allah'a sığınırız” (Yusuf 12/79) âyetinde olduğu gibi *tenâvül*, bazen de “لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ / kendisini uyuklama ve uyku tutmayan” (Bakara 2/255) âyetinde olduğu gibi *zorla almak* anlamında kullanılır. Yusuf Sûresi’nin [yukarıdaki] âyetinde geçen *ahz* kelimesinin elde etmek/tenâvül anlamına geldiğini düşünüyorum ki aynı zamanda zorla almak anlamı da mümkündür, zira baskı ve zor kullanma olmadan onu nasıl alacaklardı?!

Buraya kadar anlatılanlardan *ahz* kelimesinin sözlükte “bir şeye sahip olmak, onu güç kullanarak ve zorla elde etmek” anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Yani *ahz* kelimesinde “alınan şeyi alındığı kimseden zor kullanarak almak” anlamı vardır ki bu da icbâr demektir. Allahu a’lem.

1.2. Kur’ân-ı Kerîm’deki Anlamı

Ahz kelimesi, türevleri ile beraber Kur’ân-ı Kerîm’de 273 defa kullanılmıştır. Müfessirler bu kelimeyi âyetlerdeki siyâkına göre birçok anlam vererek tefsîr etmişlerdir.

a) “لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ / kendisini uyuklama ve uyku tutmayan” (Bakara 2/255) âyeti hakkında İbn Atıyye, tefsîrinde¹¹ “*ahz* kelimesi ‘galip gelmek/ele geçirmek’ anlamına gelir ve bu durumda olumsuz anlamda kullanılması iyidir” değerlendirmesini yapar. Âlûsî de “*ahz*, ‘maruz kalmak/başına gelmek’ ve ‘isabet etmek’ anlamına gelir” der.¹²

Ebusuûd ise isabet etmeme ve başına gelmeme durumunun *ahz* kelimesinin olumsuz şekliyle ifade edilmesinin vâkıya uygun olduğunu, uyuklamanın da uykunun da kişiye *ahz* ve *istilâ* yolu geldiğini söyler.¹³

Böylece bu müfessirlerin de zikrettikleri gibi, burada mana, ‘başına gelmek’ ve ‘isabet etmek’ şeklinde olup bu mana sözlük anlamına yakındır. Çünkü başına gelmek ve isabet etmek, kendisinden alınanın kimsenin iradesi ile değil de alanın zor ve güç kullanması ile olur. Allahu a’lem.

b) “وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ / Allah, peygamberlerden şöyle söz almıştı:...” (Âl-i İmrân 3/81) âyetinde İbn Âşûr *ahz* kelimesine mecâzî olarak “telakkî” anlamını vermiştir, ‘أَخَذَ فُلَانٌ بِكَلَامِ فُلَانٍ / falan, filanın sözünü aldı’ denildiği gibi.¹⁴ “وَإِنَّكَ لَتَلْقَى الْقُرْآنَ” (Neml 27/6) âyetindeki *telakkî*

⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 4: 28.

⁷ Ebû Hilâl, *el-Furûku'l-Lügaviyye*, 4: 113.

⁸ Bkz. Kadı İyâz, *Meşariku'l-Envâr*, 1: 21; Melyânî, *Mu'cemu Ef'âli'l-Müteaddiye*, 8.

⁹ Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 9: 363.

¹⁰ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 12.

¹¹ İbn Atıyye, *el-Muharrarü'l-Vecîz*, 1: 340; bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, 1: 309.

¹² Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 3: 8.

¹³ Ebusuûd, *İrşâdu'l-Akli's Selîm*, 1: 248.

¹⁴ Bkz. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 2: 255.

kelimesinin tefsîri konusunda Semerkandî “dilbilimciler ‘alma ve kabul etme başkasından olunca تلقى ile تَلَّقَنَ aynı anlamda kullanılır” der.¹⁵ Nitekim İbnü'l-Cevzî de *telakkî* kelimesini *ahz* ile tefsîr etmiştir.¹⁶ Âyetteki تَلَّقَى kelimesi, mef'ûl üzere mebnî olan muzâri bir fiildir, nâib-i fâili gizli zamir olup takdîri vücûben “sen'dir”. Aslen “Allah Kur'ân'ı sana veriyor” demektir ve fâil belli olduğu için [zikredilmeyip] düşmüştür ki o da lafzatullah'tır. Allah yüce, azametli, güçlü, büyük, hükümünün sahibi, peygamberliği ve vahyi kime vereceğini seçmede hakîm ve alîmdir.

Telakkî ile *ahz* arasında şöyle bir anlam bağı vardır: *Ahz* bir şeye sahip olup onu elde etmek, *telakkî* ise iki taraflı bir fiil olup bir taraf veren, ilkâ eden diğer taraf ise alan yani *telakkî* eden konumundadır. *Telakkî*de de zorla alma olabilir, zira Allah Teâlâ'nın peygamberleri (sas) seçmesi ve onlara büyük bir sorumluluk yüklemesinde *ahz* kelimesinin payı vardır. Nitekim âyetin bağlamının da işâret ettiği üzere, İbn Âşûr kelimeyi hakikat değil mecâz anlamıyla değerlendirebilir. Allahu a'lem.

c) “واخذوهم واحصروهم” (Tevbe 9/5) âyeti hakkında İbn Âşûr *ahz* kelimesinin mecâzen ‘istilâ’ anlamında olduğu değerlendirmesini yapar,¹⁷ Zemahşerî ise ‘onları esir edin’ anlamına geldiğini, “الأخذ” kelimesinin de esir anlamında kullanıldığını¹⁸ söyler. Kurtubî de “*ahz* ‘esir almak’ demektir” der.¹⁹ Bu, İbn Atıyye'nin de tefsîrinde tercih ettiği anlamdır.²⁰

Geçen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, müfessirlerin de dediği gibi, bu âyetteki *ahz* kelimesi ‘esir almak’ anlamındadır, zira esir almak baskı ve güç kullanarak gerçekleşir.

d) “فأخذناهم اخذ عزيز مقتدر” / *Biz de onları, muktedir bir hükümdârın yakalaması gibi yakaladık*” (Kamer 54/42) âyetindeki *ahz* kelimesinin anlamı bağlamında tefsîr kitaplarına baktığımızda şunları buluruz:

Taberî, “Allah, Kendisini inkârlarından dolayı onlara şiddetli bir ceza vermiştir” der.²¹ Semerkandî de buna yakın bir şekilde “yalanlama anında onları cezalandırdık.” değerlendirmesini yapar²².

İbn Kesîr buradaki *ahz*ı “yok etmek” manasına alır ve “onları öyle bir helâk etti ki ne onlardan bir haber veren ne onları gören bir göz ne de onlardan bir iz kaldı” der.²³ “Onları azap ile yakaladık” da denilmiştir.²⁴ Yine “فأخذتهم الصاعقة” / *onları yıldırım yakalayiverdi*” (Zâriyât 51/44) âyetindeki mananın da buna yakın olması mümkündür. Daha önce geçtiği üzere *Tâcü'l-Arûs*'ta da²⁵ *ahz* kelimesinin “helâk etmek ve kökünü kazımak” anlamıyla meşhur olduğu belirtilmiştir.

Müfessirlerin bu görüşlerinden, bu âyetteki *ahz* kelimesinin; galebe, kahır ve azabı da içeren “şiddetli bir azap alışı” anlamında olduğu anlaşılıyor ki bu mana kelimenin sözlük anlamıyla tam olarak uyuşmaktadır. Bununla beraber âdetleri olduğu üzere müfessirler manayı

¹⁵ Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, 2: 573.

¹⁶ İbnü'l-Cevzî, *Zâd'ül-Mesîr*, 1: 69.

¹⁷ Bkz. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 2: 255.

¹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 235; Ebusuûd, *İrşâdu'l-Akli's Selîm*, 4: 43.

¹⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 8: 73.

²⁰ İbn Atıyye, *el-Muharrarü'l-Vecîz*, 3: 8.

²¹ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, 27: 107, Bkz. Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûm'il-Kur'ân*, 4: 163.

²² Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûm'il-Kur'ân*, 3: 355. Bkz. Taberî, *Câmiu'l Beyân*, 27: 107.

²³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, 4: 267.

²⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 5: 128.

²⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 9: 363.

âyetin siyâkından çıkarmışlardır. Zira onlar sûrelerdeki âyetlerin siyâkına göre genel manayı zikrederler. Çünkü burada âyet *ahz*'in bir çeşidinden söz etmektedir ki o da azaptır.

Burada, aktardığımız manalara yakın başka anlamlar da vardır, ancak bunları belirtmeye gerek yoktur ve bunlar için ilgili yerlere bakılabilir.

Özet olarak;

ahz kelimesinin zikrettiğimiz bütün âyetlerdeki anlamı aslında sözlük anlamına yakındır. O da “bir şeye sahip olmak” ve “zor kullanarak elde etmektir”. Fakat *ahz* kelimesinin zikredildiği âyetlerin siyâkı, aslî anlamı yanında başka anlamlar da verir. Böylece biz de ceza, helâk, istilâ, alma/telakkî ve esir alma anlamlarını elde etmiş oluruz.

Cürcânî'nin (rh.a) Nazm nazariyyesinde olduğu gibi, asıl mana bağlamda saklıdır. Kelimenin hem aslî anlamına hem de âyette geçtiği yere ve sözdeki bağlamına bakılır. Cürcânî, *Delâilü'l-İ'câz*'de “burada nazm, tertîb, te'lîf, terkîb, sîga, tasvîr, örüntü ve tasnîf olarak güveni elde ettin” der.²⁶

2. Batş/البطش

2.1. Lügat Anlamı

“ب، ط، ش” harfleri, tek bir kelime kökünü oluştururlar ve bu kelime “bir şeyi zorla ve kuvvet kullanarak almaktır”.²⁷ *البطش/Batş*, “saldırarak almaktır ve ele geçirdiği her şeyi şiddetle almaktır”.²⁸ *Batş*, “sertlikle ve güç kullanarak almaktır.”²⁹ *Batş*, “şiddetle almaktır.”³⁰ *Batş*, kızgınlık anında şiddetle saldırarak almaktır.”³¹ *Batş*, her şeyi şiddet ve güç kullanarak almaktır.”³² Semerkandî tefsîrinde³³ der ki: “*Batş*, sözlükte aslen zor kullanarak almaktır.” Semerkandî, aralarında ayırım yapmadan *ahz* ile *batş* aynı anlamda kabul eder. Zira âlimlerin görüşlerinden anlaşıldığı kadarıyla *batş* kelimesinde saldırı ve şiddet anlamı vardır.

İbn Manzûr, *el-Lisân*'da³⁴ “*batş* saldırı anında şiddetle almaktır ve her şeyi şiddetle almaktır”. Hadîs-i Şerîf'te “*Bir de baktım ki, Hz Musa arşın kenarından tutuyor*”³⁵ yani arşa ‘sıkıca tutunmuştu’ buyrulur.

Sonuç olarak *batş* lügatte “bir şeyi hızlıca saldırarak zorla ve kuvvet kullanarak almak” anlamına gelir.

2.2. Kur'ân-ı Kerîm'de Batş /البطش

Kur'ân-ı Kerîm, *batş* kelimesini çeşitli formları ile birlikte 11 kez kullanır.

a) “*وإذا بطشتم بطشتم جبارين / Gücünüzü hep zorbalar gibi mi kullanırsınız?!*” (Şuarâ 26/130) âyeti ile ilgili olarak Sem'ânî, “*batş* zulm ile öldürmek,³⁶ kamçı ile vurmaktır”³⁷ değerlendirmesinde bulunur. Taberî, “saldırdığınız zaman” diyerek tefsîr eder ve âyetin

²⁶ Bkz. Cürcânî, *Delâilü'l-İ'câz*, 47.

²⁷ İbn Fâris, *Mekayisu'l-Lüga*, 1: 262.

²⁸ Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, 6: 240; Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, 11: 218.

²⁹ Firûzâbâdî, *el-Kamusü'l-Muhît*, 1: 755, Bkz. Makkari, *el-Misbâhu'l-Münîr*, 1: 51.

³⁰ İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhitü'l-A'zam*, 8: 22.

³¹ İbn Saîd el-Magribî, *el-Magrib fî Tertîbi'l-Muarreb*, 1: 78.

³² Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 17: 82.

³³ Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 2: 562.

³⁴ Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 6: 267.

³⁵ Buhârî, *Husûmât*, 3: 1251 hadîs no: 2280; Müslim, *Fezâil*, 4: 1844, hadîs no: 2373.

³⁶ Bkz. Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, 1-339, Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 24:157.

³⁷ Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 4: 60; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 13: 124 (Mücâhid'ten).

tefsîrinde İbn Cüreyc'ten nakilde bulunarak “kılıç ve kamçılarla öldürmektir” der.³⁸ Bu görüş tam anlamı vermekten uzaktır, *batş* sözlükte kılıç ve kamçılarla öldürmek anlamına mı gelir? - Allahu a'lem- Bence bu görüş kelimenin anlamında bir kısıtlamadır, çünkü *batş* öldürme değildir. Kurtubî, *batş*ı ‘şiddet kullanarak saldırmak’ anlamında kabul eder.³⁹

Vâhidî, “*batş* için kamçı ile vurduğunu ceza verip öldürdüğünüz zaman gerçekleşir” der.⁴⁰ Bu görüş, kelimeyi ‘kamçı ile vurarak ceza vermek’ anlamına almaktır, ancak bu, *batş* kelimesinin asıl manası olmayıp anlamlarından sadece biridir. Vâhidî *batş* kelimesinin anlamını özel bir gerekçe ile sınırlamış gibidir. Allahu a'lem.

Müfessirlere göre bu âyet-i kerîmedeki *batş* kelimesinin manasının, kılıçla öldürmek, kamçı veya başka bir şeyle vurmak anlamına geldiği anlaşılır. Bu, herhangi bir gerekçe olmadan *batş* kelimesinin anlamını sınırlamaktır. Onlar zorbalığın yapmaları mümkün olan zulüm üzerine konuşuyorlar. Bu, âyetin siyâkına uygundur, zira başkası değil ancak *batş* kelimesi diktatörlerin zorbalık ve tasallutları ile güç kullanmalarını, süratle ve zulümle almalarını gösterir. İster ceza, öldürme, azap, saldırma veya isterse yakın anlamlı diğer kelimeler kullanılsın; *batş* kelimesinden başkası bu anlamı ifade edemez. Belirttiğimiz gibi, müfessirlerin *batş* kelimesine ‘saldırarak şiddetle ve hızlıca kullanarak almak’ manası vermeleri *batş* kelimesinin lügat anlamından türemiş olup bu anlamların sadece bir parçasıdır. Allahu a'lem.

b) Allah, “فلما أن أراد أن يبطش بالذي هو عدو لهما” / *Mûsâ, ikisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince...*” (Kasas 28/19) buyurur. Semerkandî buradaki *batş*ı ‘vurmak’ olarak tefsîr ederek “yani kıptî’ye vurmak istedi” der.⁴¹ Kurtubî de âyetin “قال يا موسى اتريد ان تقتلني كما قتلت نفسا بالأمس / o adam dedi ki: ‘Ey Musa! Dün bir cana kıydığın gibi, bana da mı kıymak istiyorsun?’” kısmını zikrederek “*batş* el ile vurmaktır demek olup en azı kamçı, baston veya demir ile dürtme ve itmektir ki hepsi de [makul bir sebebe dayanmazsa] yerilen davranışlardandır”⁴² der ve *batş* kelimesini el ile vurmaktan başlayıp demir ile vurmakla sonuçlanan merhale ve aşamalar olarak değerlendirir.

Burada *batş* kelimesini ‘öldürmek’ olarak tefsîr eder ki bu da Yüce Allah’ın şu âyetine delâlet eder: “قال يا موسى اتريد ان تقتلني كما قتلت نفسا بالأمس”. Bu mana âyetin siyâkına uygun, sözlük anlamıyla da uyumludur. Çünkü *batş* galip gelerek alma, hızlıca galebe, kuvvet ve saldırı ile en yüksek dereceye ulaşınca öldürmeye sebep olabilir. Allahu a'lem.

c) “إن بطش ربك لشديد” / *Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir*” (Bürûc 85/12) ile ilgili olarak *et-Teshîl* adlı eserde⁴³ “البطش” kelimesinin anlamının kuvvet ve şiddet ile alma, *el-Keşşâf*’ta⁴⁴ ve Beyzâvî’nin de⁴⁵ aynı şekilde yorumladığı şiddet kullanarak almak doğru değildir. Bu anlamın içinde güç ile almak ve hız da olmalıdır. Begavî de tefsîrinde⁴⁶ İbn Abbas’tan naklederek *ahz* kelimesini iki mana arasında ayırım yapmadan tefsîr ederken sanki bu görüşe uygun görüş beyân etmiştir. Kurtubî⁴⁷ ve Sa’lebî⁴⁸ *batş* kelimesini herhangi bir ekleme yapmadan “almak” şeklinde tefsîr etmişlerdir. Bu görüş daha önce zikrettiğimiz üzere

³⁸ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, 19: 96.

³⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 13: 124.

⁴⁰ Vâhidî, *el-Veciz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Aziz*, 2: 793.

⁴¹ Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, 2: 602.

⁴² Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 13: 124.

⁴³ Muhammed b. Ahmed el-Girnâti [İbn Cüzeyy], *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*, 4: 190.

⁴⁴ Muhammed b. Ahmed el-Girnâti [İbn Cüzeyy], *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*, 4: 734.

⁴⁵ Muhammed b. Ahmed el-Girnâti [İbn Cüzeyy], *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*, 5: 474.

⁴⁶ Muhammed b. Ahmed el-Girnâti [İbn Cüzeyy], *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*, 4: 471.

⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 19: 296.

⁴⁸ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 10: 175.

“البطش” kelimesinin anlamını tam olarak yansıtmaz. Âlûsî ise, *batş* kelimesini saldırı ve şiddet kullanılarak almak olarak şiddet ile tanımlamıştır ki bu da şiddetin kat kat olduğunu ifade eder.⁴⁹

İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yuni'n-Nevâzır* adlı eserde⁵⁰ der ki: “İbn Fâris, ‘*batş* almaktır. Bazı müfessirler *batş*ın Kur’ân da iki anlamda kullanıldığını söylemişlerdir: Birincisi, kuvvet anlamı olup *فاهلكنا أشد منهم بطشا* / *Biz bunlardan daha zorba olanları da helâk ettik*’ (Zuhruf 43/8) ve *هم أشد منهم بطشا* / *onlar kendilerinden daha güçlü*’ (Kâf 50/36) âyetlerinde gelir. İkincisi, cezâ anlamındadır ve *يوم نبطش البطشة الكبرى* / *büyük bir şiddetle yakalayacağımız gün*’ (Duhân 44/16), *ولقد أنذرهم بطشتنا* / *(Lût) onları bizim şiddetli azabımızla uyarıyordu*’ (Kamer 54/36) ve *إن بطش ربك لشديد* / *şüphesiz Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir*’ (Bürûc 85/12) âyetlerinde yer alır”.

Görüldüğü üzere, *batş* kelimesine verilen mana tam anlamı yansıtmamaktadır. Müfessirler *batş*ı şiddet, kuvvet ve hız ile sınırlandırmışlardır. Buna hız ve şiddet anlamını da eklemek gerekir ki söz tam karşılığını bulsun. Belirtilmesi doğru olan ikinci anlam da cezadır. Lügat manasına gelince okuyucunun mananın aslını ve bağlam ile ilişkisini anlaması için açıklama yapmak zorunludur ki böylece tam anlam ve kelimenin doğru anlamı ortaya çıkar. Allahu a’lem.

Özet olarak;

batş sözlükte bir şeyi hızlıca ve saldırmak sûretiyle kahır, galebe ve güç kullanarak almaktır. Kur’ân’da kullanılan anlamına gelince Kur’ân’daki siyâkına göre değişik anlamlarda kullanılır ve fakat bunlar da sözlük anlamına dayanır. Bir kısım müfessirler kelimeyi ‘öldürme veya hız, güç, galebe ve saldırı ile almak’ anlamları arasında fark gözetmeden ‘almak’ anlamına tahsîs etmişlerdir. Kurtubî’nin yaptığı gibi bir kısmı da alma anlamını merhalelere ayırmıştır. Ancak bu tahsîsin herhangi bir gerekçesi yoktur. Kasas Sûresi’ndeki yer hariç olup *batş* burada öldürme anlamı ile sınırlandırılmıştır, her ne kadar Hz Musa’nın (as) maksadı öldürmek değil idiyse de. Zira o ne ilkinde -ve ilkinden daha az müdafa etmekle- ne ikincisinde öldürmek istememiş, sadece arkadaşına düşmanına karşı yardım etmeyi murâd etmişti. Allahu a’lem.

2.3. البطش ile الأخذ Arasındaki Fark

Batş, bir şeyi zorla, baskı ile hızlıca ve saldırmak, güç ile almaktır. *Ahz* kelimesinde ise güç kullanarak ve süratle almak anlamı yoktur. *Batş*, almanın en yüksek merhalesidir. *Batş* kelimesinde bir şeye sahip olmadığı halde güç ve hız ile *ahz* manasında varlığın elde edilmesi anlamı öne çıkar. Allahu a’lem.

3. Hatf/الخطف

3.1. Lügat Anlamı

“خ - ط - ف”, sabit ve türetilbilir bir kökten gelen “الخطف /hatf” kelimesi, ‘kolayca gasp etmek’ anlamına gelir. *Hatf*, ‘gasp etmek’ demektir.⁵¹

⁴⁹ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 30: 91.

⁵⁰ İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yuni'n-Nevâzır*, 187-188.

⁵¹ İbn Fâris, *Mekayisu'l-Lüga*, 2: 196.

“خطف - يخطف - خطفا”: *Hatf* zorla almaktır,⁵² *hatf* hızlı ve gaspederek almaktır,⁵³ *hatf* aşırıdır,⁵⁴ *hatf* kaçırmak ve hızlıca aşırı olmak demektir.⁵⁵ “وخطفت الشيء واخطفته”, “çabucak aşırıdır” demektir. “خطفت السفينة” ise “gemi hareket etti” anlamındadır.⁵⁶ *Hatf*, gasp etmek ve ara vermeden çarçabuk almak demektir.⁵⁷ *el-Misbâh 'ul-Münîr*'de *hatf*, *ahz*/almak anlamında gelir.⁵⁸

Geçen görüşlerden anlaşılıyor ki, *hatfin* lügat manası ‘ara vermeden hızlıca almak’ demektir. Kendisinden bir şey gasp edilen kimseye galip gelip onu ondan almak anlamını içeren gasp manasına işaret eden galebe, kahır ve güç kullanmak da bir nevi (ç)almaktır.

3.2. Kur’ân-ı Kerîm’deki Anlamı

Kur’ân-ı Kerîm’de “الخطف” kelimesi 8 kez defa geçer.

a) “يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطِفُ أَبْصَارَهُمْ” (*Bakara* 2/20) âyeti ilgili olarak Kurtubî, *hatfin* hızlıca almak anlamına geldiğini, kuşa da hızlı olduğu için “خَطَّافٌ” dendiğini ifade eder.⁵⁹ Hızlıca aşırı olmak ve gasp etmek,⁶⁰ hızlıca gasp etmek,⁶¹ götürmek ve aşırı olmak⁶² anlamlarına geldiği de söylenmiştir. Taberî götürmek, gasp etmek ve parlamak anlamlarına geldiğini ifade etmiştir.⁶³ Ebu’l-Feth de *hatf*, aşırı olmak, gizlemek ve yumuşak davranmak anlamına geldiğini söyler.⁶⁴ “يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطِفُ أَبْصَارَهُمْ” âyeti, ‘Kur’ân’ın parlak hucet, delil ve âyetleri neredeyse onların gözlerini alacak’ anlamına gelir.⁶⁵ Sem’ânî ise *hatf* kelimesini sözlük manası üzerine binâ ederek kelimenin mecâzî olarak iki anlama geldiğini söyler. Sözlük anlamının hızlıca gasp etmek, mecâzen ise rahatsız etmek ve hayrette bırakmak anlamına geldiğini belirtir.⁶⁶ İbn Abbâs’ın (ra) “يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطِفُ أَبْصَارَهُمْ” âyeti hakkında, “gözlerini kamaştıracak ancak henüz bunu yapmadı” dediği rivâyet edilir.⁶⁷ Taberî, “gözlerini alır yani görmelerini giderir, gasp eder, ışığın çokluğundan dolayı gözlerini kamaştırır” der.⁶⁸ Sa’lebî, “alır ve meşgul eder”,⁶⁹ Mukatil de “gözlerini alır” der.⁷⁰

Âyetin manası hakkında bir kısım müfessirlerin görüşlerini serdettikten sonra âyetteki *hatf* kelimesinin hem hakikat hem de mecâz anlamının olduğu ortaya çıkıyor. Hakikat anlamı; zorla, kuvvet kullanarak ve süre vermeden hızlıca almak olup bununla kastedilen mana ışığın kuvvetinin görme duyularını ve görmelerini hızlıca çekip almasıdır. Mecâz anlamını ise şöyle sıralayabiliriz:

⁵² Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, 4: 220.

⁵³ İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhitü'l-A'zam*, 5: 118; İbnü'l-Hâim, *et-Tibyân fî Tefsîri Garîbi'l-Kur'ân*, 351.

⁵⁴ Kefevî, *el-Külliyât*, 436.

⁵⁵ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 150.

⁵⁶ Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ*, 3: 90.

⁵⁷ Humeydî, *Tefsîru Garîbu Ma fi's-Sahîhayn*, 294.

⁵⁸ Makkarî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, 1: 254.

⁵⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1: 222.

⁶⁰ Ebusuûd, *İrşâdu'l-Akli's Selîm*, 1: 54.

⁶¹ Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 1: 55; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 1: 54.

⁶² Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, 1: 59.

⁶³ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, 1: 158.

⁶⁴ İbn Atıyye, *el-Muharrarü'l-Vecîz*, 1: 103.

⁶⁵ İbn Atıyye, *el-Muharrarü'l-Vecîz*, 1: 104; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 1: 37.

⁶⁶ Bkz. Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 1: 55; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1: 222.

⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, 1: 158

⁶⁸ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, 1: 158

⁶⁹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 1: 164.

⁷⁰ Mukatil b. Süleyman, *Tefsîru Mukatil*, 1: 36.

- * “الإيهار/hayrete düşürmek”; İbn Atıyye ve diğer bazı müfessirlerin dediği gibi. Onların tefsirlerinden alınan bu mana; Kur’ân’ın huccetleri, burhanları ve muannidler ile inkârcıların akıllarını başından alan parlak delilleri ile şimşek gibi onları hayrette bırakacaktır demektir.
- * “الازعاج /rahatsız etmek”; Sem’ânî ve diğer bazı müfessirlerin dediği gibi. Bu anlam da tefsirlerinde şimşek anlamına gelip kendilerinden kötülük sâdır olmamışsa da İslâm’ın delillerinin inkârcıları bakamayacak şekilde rahatsız etmesidir.

Bu iki anlamın da onları rahatsız edip gözlerini alan şimşeğin keskin ışığının kuvvetinden alınmış olması mümkündür ki bu da Kur’ân’dır ya da gücü ve şiddetiyle onların akıllarını alan Kur’ân’ın delilleridir.

- * “الإذهاب /gidermek”; Mukatil, Taberî ve diğer bazı müfessirlerin dediği gibi. Bu anlam gözlerini gidermesi yani kör edip onları öylece bırakması olup sanki burada sözlük anlamına döner.

b) “إلا من خطف الخطفة / Ancak onlardan bir söz aşırın olursa...” (Sâffât 37/10) yani ‘meleklerin seslerinden bir şey çalmaya kalkarsa’⁷¹ âyetindeki *hatf*, “aşırmaq” olup *hatf* kelimesinin tarifinde de ifade edildiği gibi, bundan maksat ‘meleklerin konuşmalarının çalınmasıdır’.⁷² Râzî’nin aktardığına göre, Zeccâc “*hatf* bir şeyi hızlıca almaktır” der.⁷³ Zemahşerî ise *hatf* kelimesine ‘çalmak’ anlamını verir.⁷⁴ Ebussuûd, “*hatf* aşırmaq demek olup maksat meleklerin konuşmalarını çalmaktır” der.⁷⁵ Sa’dî de “azgın şeytanların gizlice ve çalarak bir kelimeyi almasıdır” değerlendirmesinde bulunur.⁷⁶ Semerkandî, “Mele-i A’l-â’yı dinleyip konuşmalarını kapar alır”,⁷⁷ Nesefî, “gasp etmek yani meleklerin konuşmalarından hızlıca bir şey almak”,⁷⁸ Âlûsî de “*hatf* aşırmaq, alınan kimsenin gafletinden yararlanıp gizlice ve süratle almaktır” derler. -Lâm-ı Ahd ile- *el-hatf* kelimesinin tarifi sırasında da ifade edildiği gibi, bunlardan maksat, meleklerin konuşmalarından hırsızlık yoluyla aşırmaq. Çünkü burada kastedilen belirli bir iştir.⁷⁹ Sa’lebî de “*hatf*, kaçırmaq, bir şeyi hızlıca almaktır” der.⁸⁰

İbn Âşûr’a göre, “*hatf* birşeyi hızlıca, çarçabuk almaktır ki bu da istiâre olup duyduğunu tam olarak anlayamadan hızlıca almak demektir.”⁸¹

Özet olarak;

müfessirlerin görüşlerinden anlaşıldığına göre, -Âlûsî’nin de dediği gibi-; *hatf* aşırmaq, alınanın gafletinden yararlanıp gizlice ve hızlıca almaktır. Kelimenin ilgili âyetteki bağlamsal anlamı, melekleri dinleyerek onlardan bir söz çalmak, gizlice aşırmaq ve gasp etmeye çalışmaktır. Ancak -Zemahşerî’nin de belirttiği gibi- *hatf*’ın sadece çalmak olarak tefsir edilmesi, ona eksik bir mana vermektir. Zira burada hırsızlığın bir nevi olarak yani “söz çalmak” olarak açıklanması gerekir. Allahu a’lem.

⁷¹ Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, 7: 80.

⁷² Ebussuûd, *İrşâdu’l-Akli’s Selîm*, 7: 185; İbn Ebü Hâtîm, *Tefsîru İbn Ebî Hâtîm*, 10: 3205.

⁷³ Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, 26: 108.

⁷⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 39.

⁷⁵ Ebussuûd, *İrşâdu’l-Akli’s Selîm*, 7: 185; Begavî, *Meâlimü’t-Tenzil*, 4: 23.

⁷⁶ Sa’dî, *Tefsîru’s-Sa’dî*, 701.

⁷⁷ Semerkandî, *Bahru’l-Ulûm*, 3: 130.

⁷⁸ Tefsîru’n Nesefî 4: 17.

⁷⁹ Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, 23: 71.

⁸⁰ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, 7: 21.

⁸¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 23: 15.

3.3. الخطف ile الأخذ Arasındaki Fark

Dilbilimci ve müfessirlerin *hatf* kelimesine verdikleri anlamları naklettikten sonra, *hatf*in lügat anlamında kullanıldığı; hızlı, gizli, süre vermeden ve alınanın gafletinden yararlanarak almak olduğu anlaşılıyor ki bu da özel bir yolla almak demektir. Allahu a'lem.

4. السفع / Sef

4.1. Lügat Anlamı

Lügatlere baktığımızda “السفع /sef” kelimesinin iki kök anlamını buluruz. Birincisi, bir renk adı, ikincisi ise bir şeyi el ile almak. “سفع الطائر ضربيته” /kuş vuruşunu yaptı”, yani vurdu. “سفعت رأس فلان بالعصى” / birinin kafasına baston ile vurdum” cümlesinde de el ile vurma kastedilir.⁸²

“سَفَعٌ - يسْفَعُ - سَفَعٌ”. *Sef*, atın alnına yani perçeminin siyah yerine el vurmaktır. *Sef*, bir kere almaktır.⁸³ Perçemi kavrayıp kendime çektiğimde “وسفعتُ بناصيتيه” derim.⁸⁴ Bir şeyi tutup kendine doğru sert bir şekilde çektiğinde “سفعت بالشئ” denir. Bazı hâkimler de yükümlüler için çoğunlukla şöyle derlerdi: “اسفعا بيده” yani ‘ellerini tutun ve onu ayağa kaldırın’.⁸⁵ *Tehzibü 'l-Lüga*’da,⁸⁶ *sef*’in kırmak, çekmek, meylettirmek⁸⁷ anlamına geldiği ifade edilir. “والاخذ بالناصية” /perçeminde yakalamak” ise ‘onu küçük düşürüp⁸⁸ zelim edeceğiz’ demektir. Bu görüşü savunan şairin⁸⁹ şu sözünü delil getirmiştir:

قوم إذا فزعوا الصريخ رأيتهم / *Kavmi çığlık ve telaş halinde bir görsen;*

من بين ملجم مُهره أو سافع / *Kimi tayına gem vürmuş, kimi de onu dehlemiştir.*

“لنُسودن وجهه” denildiğinde ‘alnını kara [renk ile] dağlayacağım’ kastedilir ve dağlamada alnı ile yetinir, çünkü aln yüzün ön tarafıdır. Delil de şu sözdür.⁹⁰

وكنت إذا نفس الغوي نزت به / *Yanlışta dalan kişi azgınlığında,*

سفعت على العرنين منه بميسم / *Burnunun üstünü dağladım.*

Şair, “burnunu dağladım” demek istemiştir. “سنسبمهُ عَلَى الخُرطوم” / *Biz onun burnuna damga vuracağız*” (Kalem 68/16) âyeti bunun benzeridir.

el-Lisân’da,⁹¹ “سفع بناصيته ورجله - يسفع - سفعاً” cümlesine çekmek, tutmak ve kavramak anlamı verilmiştir. *et-Tenzîl*’de “لنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ نَاصِيَةً كَادِبَةً خَاطِنَةً” / *derhal onu perçeminden, o yalancı, günahkâr perçemden yakalarız*” (Alâk 96/15-16) âyeti hakkında el-Leys, “*sef*”, perçeminden ve ayağından yakalayıp kavramak ve çekmektir” der.⁹² ‘Bir şeyi yakalayıp sertçe kendime çektiğimde’, “سفعت بالشئ” denir.⁹³

İbn Düreyd de, “*sef*”, binmek veya dizginlemek için atın perçemini tutmaktır, bu o kadar çok olmuştur ki zamanla her perçemden tutan sâfi’ olmuştur” değerlendirmesini yapar.⁹⁴

⁸² İbn Fâris, *Mekayisu 'l-Lüga*, 3: 83-84.

⁸³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 234, Zebidî, *Tâcü 'l-Arûs*, 21: 200-202; İbn Manzûr, *Lisânü 'l-Arab*, 8: 158.

⁸⁴ Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, 1:341; Zebidî, *Tâcü 'l-Arûs*, 21: 200.

⁸⁵ Humeydî, *Tefsîru Garibu Ma fi 's-Sahihayn*, 367.

⁸⁶ Ezherî, *Tehzibü 'l-Lüga*, 2: 65.

⁸⁷ Zebidî, *Tâcü 'l-Arûs*, 14: 435.

⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisânü 'l-Arab*, 1: 134.

⁸⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 7: 313.

⁹⁰ İbn Fâris, *Mekayisu 'l-Lüga*, 4: 239; İbn Manzûr, *Lisânü 'l-Arab*, 12: 635.

⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânü 'l-Arab*, 8: 158.

⁹² Zebidî, *Tâcü 'l-Arûs*, 21: 200.

⁹³ İbnü 'l-Hâim, *et-Tibyân fi Tefsîri Garibi 'l-Kur'ân*, 469.

⁹⁴ İbn Düreyd, *Cemheretü 'l-Lüga*, 2: 839.

Özet olarak *sef* kelimesinin sözlük anlamı;

Birincisi, -İbn Düreyd'in de dediği gibi- *sef*, binmek veya dizginlemek için atın perçemini tutmaktır, bu iş çoğalınca zamanla her perçemden tutmaya *sef* denmiştir. O da kavrayarak zorla ve güç kullanarak almak ve başın ön tarafındaki belirli bir kısmını çekmektir.

İkincisi, herhangi bir renk ile, âlimlere göre de özellikle siyah renkle perçemi dağlamaktır.

4.2.Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamı

Sef kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de sadece bir kez ve Alâk Sûresi 15. âyette geçer. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “كَلَّا لَنْ لَمْ يَنْتَه لَنْسَفْعًا بِالنَّاصِيَةِ / Eğer vazgeçmezse derhal onu perçeminden yakalarız”. Zemahşerî, âyetteki “لَنْسَفْعًا بِالنَّاصِيَةِ” ibaresi ile ilgili olarak “onu perçeminden tutup ateşte hapsedeceğiz. *Sef*, bir şeyi kavramak ve şiddetle çekmektir. ‘لَنْسَفْعَنَ’ şeklinde⁹⁵ şeddeli nûn ile de okunmuştur” değerlendirmesini yapar.⁹⁶

İbn Atıyye, “Allah, eğer vazgeçmezse onu perçeminden yakalayıp Cehennem'e zelil bir şekilde sürüklemekle tehdit etti. Araplar, ‘atı perçeminden ve ayağından ellerimle tuttum ve onu sürükledim’ dediğinde, bunu “سَفَعْتُ بِيَدِي” şeklinde ifade ederler. Bir kısım tefsîr ulemâsı da, Araplar'ın ateşi yaktıklarında “سَفَعْتُهُ النَّارَ” demelerinden hareketle, “لَنْسَفْعًا” kelimesinin anlamının ‘yakacağız’ demek olduğunu ve perçemin yüze delâlet etmesi sebebiyle sadece perçemin zikredilmesi ile yetinildiğini söylemişlerdir.”⁹⁷

Begavî de, “Rahmân Sûresi 41. âyette “يَعْرِفُ الْمَجْرَمُونَ بِسَيِّمَاهُمْ فَيُوْخَذُ بِالنَّوَاصِيِ وَالْأَقْدَامِ / günahkârlar, simalarından tanınır ve perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar.” şeklinde ifade edildiği üzere, ‘onu perçeminden tutup ateşe sürükleyeceğiz’ demektir. Bir şeyi tutup şiddetlice çekince, “سَفَعْتُ بِالشَّيْءِ” denilir.” der.⁹⁸

Sem'ânî, *sef*'in birçok anlamını zikreder ve âyetin tefsîrinde “onu perçeminden ateşe sürükleyeceğiz” der. Ya da “yüzünü karartacağız” denildiğini nakleder. Âyette yüze delâlet etmek için sadece perçemin zikredildiğini belirtir. “Perçem bölgesini kara ile dağlayacağız” denildiğini ve yüz çehresini ifade etmek için perçem ile yetinildiğini söyler.⁹⁹

Taberî de aynı şekilde bu manaları zikredip şöyle der: “Başının ön kısmını tutup yatıracağız ve onu zelil edeceğiz”. ‘Elimle tuttum’ anlamında ‘سَفَعْتُ بِيَدِي’ denilir. ‘لَنْسَفْعًا بِالنَّاصِيَةِ’ anlamının da ‘yüzünü karartacağız’ anlamına geldiği söylenmiştir. Perçem yüzün ön kısmı olduğu için yüz yerine perçemi zikretmekle yetinilmiştir.”¹⁰⁰ İbnü'l-Cevzî de “*sef* tutmaktır” der.¹⁰¹

Özet olarak;

âlimlerin bu konudaki görüşlerini zikrettikten sonra *sef* kelimesinin birçok anlama geldiği anlaşılır ki onlar şunlardır:

Birincisi, perçeminden tutmak.

İkincisi, şiddetle çekerek almak.

Üçüncüsü, almak.

Dördüncüsü, dağlamak ve yüzde işaret.

⁹⁵ Hârûn rivâyeti ile Ebû Amr kırâati. İbn Atıyye, *el-Muharrarü'l-Vecîz*, 7: 47.

⁹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 784.

⁹⁷ İbn Atıyye, *el-Muharrarü'l-Vecîz*, 5: 502.

⁹⁸ Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, 4: 508.

⁹⁹ Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 6: 258.

¹⁰⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 30: 255.

¹⁰¹ İbnü'l-Cevzî, *Zâd'ül-Mesîr*, 9: 178.

Beşincisi, yüzü karartmak.

Altıncısı, yakmak.

Verilen anlamları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz: Birinci ve ikinci anlam birbirine yakın olup İbn Düreyd'in dediği gibi birinci anlam sözlük anlamına uygunluğu açısından daha doğrudur. Çünkü atın perçemini tutmak, binmek dizginlemek içindir. Çok olduğundan dolayı, zamanla her perçemden tutan sâfi' olmuştur. İkinci anlam ise perçemi belirtmez, muhtemelen bu da âyette perçem kelimesi açıkça zikredildiği içindir. Bundan dolayı âlimler perçeminden tutmayı *ahz* ile tefsîr etmemişlerdir. Allahu a'lem.

Üçüncü anlam, İbnü'l-Cevzî'nin *ez-Zâd*'ta belirttiği gibi sadece tutmaktır, ancak bu mana tam anlamı olmayıp iki anlam arasında fark olduğu âşikârdır.

Son üç anlam da İbn Fâris'in *Mekâyis*'ta zikrettiği lügat manası açısından birbirine yakın anlamlıdır. İbn Fâris, "birincisi renklerden herhangi biri anlamında olup perçeme temas edilmez ki sanki *يَوْمَ تَبْيَضُ وَجُوهُ وَتَسْوَدُ وَجُوهُ* / *O gün bazı yüzler ağaracak, bazı yüzler kararacaktır*" (Âl-i İmrân 3/106) âyetinden alınmıştır. Eğer özellikle diğerlerinden ayrılması için perçemi dağlamak ve işaretlemek şeklinde sınırlandırsaydı, perçemle sınırlanmamış olana göre bu iki anlam daha doğru olurdu. "سفعاء الخدين" hadîsi şerîfi bu anlamdadır.¹⁰² Karalığın yanma sonucu olması da anlamın böyle olması da mümkündür. Onun falanca olduğu bilinsin diye siyah dağlanır, sürülür ve ateşe atılır.

4.3. السفع ile الأخذ Arasındaki Fark

Verilen lügat anlamlarına ve müfessirlerin görüşlerine göre *sef* hakkında şöyle diyebiliriz: *Sef*, *ahz*'in özel bir çeşidi olup galebe ve kahır ile fakat özel bir yerden, başın ön tarafından yani perçemden tutmaktır. Bu tutuşta zillet ve küçük düşürme vardır. Allahu a'lem. Ancak kelime renklerden biri anlamına alınır, o takdirde *ahz* ile *sef* arasında bir alâka yoktur.

5. Kabz / القبض

5.1. Lügat Anlamı

"القبض / Kabz" kelimesinin ve "قبض على" sülâsî fiilinden türetilen aynı kök kelimenin lügat anlamı, -İbn Fâris'in de dediği gibi- "alınan şey" ve "bir şeyde toplanmak" anlamına gelir.¹⁰³ Ancak burada 'almanın/*ahz*'in çeşidi ve nasıl olduğu belirtilmemiştir. *Kabz*'in bir şeyde toplanmak anlamı zikredilmişse o şeyin de belirtilmesi gerekir. Aksi takdirde anlam eksik olup lügat manası söz konusu olduğunda buna değinilmesi gerekir.

Kabz, yaymak anlamına gelen *bast*'in kelimesinin zıddıdır. Mastarı "القبض" olup anlamı toplamaktır. "انقبضت الجلد من النار" / *Deri ateşten dolayı toplandı* yani "büzüştü", "قبضت الشيء" / *o şeyi kabzettim* yani toplayıp dürdüm demektir.¹⁰⁴ Lügat manası "bir şeyi avucuyla almaktır", yayın kabzası da bütün el ile kavranır.¹⁰⁵ "وقبض على الشيء وبه يقبض قبضاً" / *Avuçları ile eğilmek demektir.*¹⁰⁶ "القبضة" alınan bir şeye denir. "القبض", elinle dokunarak bir şeyi almaktır.¹⁰⁷ "القبضة"nın çoğulu "القبض" dur.¹⁰⁸ *el-Misbâhu'l-Münîr*'de¹⁰⁹ *kabza* "almak" anlamı verilmiş

¹⁰² Müslim, *Salât*, 2: 603, hadîs no: 885; İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme*. 2: 358.

¹⁰³ İbn Fâris, *Mekâyisü'l-Lüga*, 5: 50.

¹⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 7: 213-214.

¹⁰⁵ Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, 5: 53.

¹⁰⁶ İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhitü'l-A'zam*, 6: 183; Makkarî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, 2: 488.

¹⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 7: 213-214.

¹⁰⁸ Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 19: 10.

¹⁰⁹ Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 2: 488.

ve fakat “alma” biçimi belirtilmemiştir: Sadece almak mı yoksa özel bir şekilde almak mı? Halbuki bu mananın daha çok açıklanması gerekir.

Kabz, “علي، عن، ب” harfleri ile geçişli fiil haline gelir. “ب” ile “bir şeyi eliyle aldı, avucunu sıkı” anlamına gelir. “قبض على الأمر” “tutmaktan kaçındı”, “قبض عن الشيء” “tuttu”, “قبض به” “üzerinde durdu” demektir.¹¹⁰

“والقبضة”, tekil olarak “el ayasını bir şeye kapatmaktır” ve mastar olarak mef’ûl (tutulan şey) anlamındadır.¹¹¹ “قبض” ise parmaklar ve avuç ile almaktır.¹¹²

Bu görüşler çerçevesinde, dilbilimciler *kabz*ın “almak” anlamına geldiğinde birleşirler. Ancak bu alma mutlak olmayıp almanın özel bir şeklidir ki o da ‘alınan şeyi alınandan bütün avucuyla almaktır’. Onlara göre, lügat anlamında, özellikle “عن” ile geçişli yapıldığında, alanın alınana dönük hırsına bir işaret vardır. Allahu a’lem.

5.2. Kur’ân-ı Kerîm’deki Anlamı

Kabz lafzı, Kur’ân-ı Kerîm’de çeşitli türevleri ile birlikte 9 defa geçer.

a) “ويقبضون أيديهم / ...ellerini sınıksız tutarlar...” (Tevbe 9/67) âyeti hakkında Zemahşerî, “iyilikler, sadakalar ve Allah yolunda infak söz konusu olduğunda, cimrilikten dolayı ellerini sıkırlar” değerlendirmesinde bulunur.¹¹³ Ebussuûd da “yani iyilikler ve Allah yolunda infak durumunda cimrilik ederler, burada elin sıkılması hasislikten kinâyedir”¹¹⁴ der.

Sa’dî, “maksat sadakadan ve iyilik yollarından el çekmelerini anlatmaktadır, o nedenle Allah onları cimrilik ile nitelemiştir” der.¹¹⁵ Semerkandî, “ellerini Allah yolunda infaktan geri tutuyorlar; haktan uzaklaştırıldılar denilir” şeklinde değerlendirir.¹¹⁶ *Rûhu ’l-Meânî* de¹¹⁷ “elin açılması nasıl cömertliğe işaret ise, elin tutulması da hasislik ve cimrilikten kinâyedir. Zira veren kimse, vermekten kaç(ın)anın aksine elini uzatır” denilir. Cübbâî’nin de “burada maksat onların Allah yolunda cihadı uzak durduklarını anlatmaktadır ki bu da bu kelimenin yaygın anlamının hilâfıdır” dediği nakledilir.

Özetle, bu âyette *kabz* mecâzen hasislik ve cimrilik anlamında olup kelimenin sözlük ve mecâz anlamı arasındaki bağ şudur: İnsan aldığı şeyi eliyle iyice kavrar, onu korur ve özensiz davranmaz. [Dilbilimcilerin] ‘bir şeyi almak için el ayasını parmakları ve avucu kapatmak’ sözünde de bu anlam hissedilir.

b) “فقبضت قبضةً من أثر الرسول / Elçinin izinden bir tutam avuçladım...” (Tâ-hâ 20/96) âyeti ile ilgili olarak *et-Tibyân fî Tefsîri Garîbi ’l-Kur’ân* adlı eserde¹¹⁸ “Cebrâil’in (as) atının bastığı yerin toprağından avuç dolusu aldım” değerlendirmesi yapılır. *el-Bahru ’l-Muhît*’ta¹¹⁹ şöyle denilir: “Cumhûr, ‘فقبضت قبضةً’ şeklinde okumuştur ki anlamı, ‘parmaklarımla birlikte avuçladım’ demektir.” Sa’lebî de “yani ‘Cebrail’in atının izinden toprak aldım’ demektir” der,¹²⁰ sonra da *ahz* kelimesinin sözlük anlamını zikreder.

¹¹⁰ Melyânî, *Mu’cemu Ef’âli ’l-Müteaddiye*, 285.

¹¹¹ İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve ’t-Tenvîr*, 16: 173.

¹¹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 18; Beyzâvî, *Envâru ’t Tenzil*, 4: 68.

¹¹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 274.

¹¹⁴ Ebussuûd, *İrşâdu ’l-Akli’s Selîm*, 4: 80.

¹¹⁵ Sa’dî, *Tefsîru ’s-Sa’dî*, 1: 343.

¹¹⁶ Semerkandî, *Bahru ’l-Ulûm*, 2: 71.

¹¹⁷ Âlûsî, *Rûhu ’l-Meânî*, 10: 133.

¹¹⁸ İbnü ’l-Hâim, *et-Tibyân fî Tefsîri Garîbi ’l-Kur’ân*, 289.

¹¹⁹ Ebû Hayyân el-Endelûsî, *el-Bahru ’l-Muhît*, 6: 254.

¹²⁰ Sa’lebî, *el-Keşf ve ’l-Beyân*, 6: 258; İbn Atıyye, *el-Muharrarü ’l-Vecîz*, 4: 61, Sem’ânî, *Tefsîru ’l-Kur’ân*, 3: 352.

Müfessirlerin görüşlerinden, bu âyetteki *kabz* lafzının ‘bütün avucuyla almak’ olduğunu görürüz ki bu anlam lügat manasıyla da tamamen örtüşür.

c) “ثم قبضناه إلينا قبضا يسيرا / *Sonra onu yavaş yavaş kendimize çektik*” (Furkân 25/46) âyetindeki *kabz*, ‘yayılmış olanı toplamaktır’. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: “Gölge gün doğumu gibi yeryüzünü kaplar ve fakat güneş doğunca gölge kısım kısım küçülür. İstivâ anına “kabz-ı gölge vakti” denilir ki, bu anda güneşin kuşatamadığı alan hariç âlemde neredeyse hiç gölge kalmaz.¹²¹ “Gölgenin çekilmesi, güneşin aydınlığı ile izâle olmasıdır”.¹²² “قبضناه” ‘kaldırdık’ demektir denilmiştir.¹²³ Mücâhid, “gölge güneşi sarar” der.¹²⁴ *Zâdü’l-Mesîr*’de¹²⁵ kabz-ı gölge vakti ile ilgili iki görüş nakledilir: *Birincisi*, güneş doğduğunda gölge küçülür, güneşin yükselmesiyle gölgenin yayılmış olan bütün kısımları toplanır ve azar azar yok olur. *İkincisi*, güneş battığında olur ve güneş battıktan sonra gölgenin bütün parçaları toplanır/çekilir gölge küçülür, ardından her yeri karanlık kaplar.”

Âlûsî, âyetin “güneşi, ışınları uzanan bir halde inşa ettikten sonra gölgeyi giderdik ve güneşin seyrine gölgeyi azar azar ortadan kaldırdık” anlamına geldiğini söyler.¹²⁶

Bu görüşlerden anlaşıldığına göre, burada *kabz*, “nesh ve izâle” yani “güneş gölgeyi giderdi” demektir.

Bu mana mecâzîdir, hakîkî değildir. Çünkü *kabz*ın gerçek anlamı “avuç dolusu ile toplamaktır”. (Mecâz ile gerçek) iki anlam arasındaki bağ ise *kabz*ın ‘avuç dolusu ile toplamak’ işlevidir ki bu aşama aşama gerçekleşir. Aynı şekilde güneşin gölgeyi gidermesi de bir defada değil aşama aşama olur.

Özet olarak;

kabz, hem hakikat hem de mecâz anlamda kullanılır. Hakiki manası, “alınan şeyi kavramak sûretiyle bütün avucu ile almaktır”. Kelime bazen de mecâz olarak kullanılır ve “hasislik ve cimrilik, nesh ve izâle” anlamlarında kullanılır. *Kabz* kelimesinin Kur’ân’ın bazı âyetlerindeki kullanımları da bunu gösterir.

5.3. القبض ile الأخذ Arasındaki Fark

Ahz ve *kabz*ın anlamlarını açıkladıktan sonra, *ahz*ın *kabz*dan daha genel olduğu anlaşılır. Zira *kabz* almanın özel bir hali olup hasis olma ve cimriliğe delâlet eden “avuç dolusu almak” anlamına gelir. *Ahz* genel olarak “galebe ve zorla almak” anlamı vardır, özel olarak avuç ile almak anlamı yoktur. Allahu a’lem.

6. التناوش/Tenâvüş

6.1. Lügat Anlamı

“ن، و، ش” harflerinden oluşan kelime kökü, lügat anlamı olarak ‘bir şeyi almaya’ delâlet eder. “نشته خيرا” “aldım” demektir. Araplar, hayırlı bir şeye nâil olunca “نشته خيرا” derler.¹²⁷ Sülâsî olarak “نوش” veya “نأش” şeklinde gelir ve hemzeli olarak “التناوش”, hemzesiz olarak da “التناوش” şeklinde okunur. Kisâî, “نأش” şeklinde hemzeli olduğunu söyler ve

¹²¹ Sem’ânî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 4: 23.

¹²² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 288; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru’l-Muhît*, 6: 461.

¹²³ Semerkandî, *Bahru’l-Ulûm*, 2: 540.

¹²⁴ Mücâhid b. Cebr, *Tefsîru Mücâhid*, 2: 454.

¹²⁵ İbnü’l-Cevzî, *Zâd’ül-Mesîr*, 6: 93.

¹²⁶ Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, 19: 28.

¹²⁷ İbn Fâris, *Mekayisu’l-Lüga*, 5: 369.

âyeti hemzeli olarak “التناؤش” şeklinde okur.¹²⁸ Hicâzlular ise hemzesiz okuyup kökünün “تُنشئت الشيء” yani “aldım” kelimesinden geldiğini söylerler.¹²⁹ *Cemhere*’nin müellifi “التناؤش” kelimesinin hemzeli olduğunda “talep etmek”, hemzesiz olduğunda ise “almak” anlamına geldiğini söyler.¹³⁰ Hemzeli olarak “التناؤش” uzaktan almak, hemzesiz olarak “التناؤش” “yakından almak” anlamına gelir.¹³¹ “التناؤش” “inmek” anlamına geldiği de söylenmiştir.¹³² “وانتاشه من الهلكة”, “tehlikeden kurtarmaktır”.¹³³

Bu görüşleri özetleyecek olursak, *tenâvüş*’ün lügatte hemzeli olduğunda “uzaktan almak”, hemzesiz olduğunda ise “yakından almak” anlamına geldiğini söyleyebiliriz.

6.2. Kur’ân-ı Kerîm’deki Anlamı

Tenâvüş kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de sadece bir kez ve Sebe Sûresi 52. âyette şöyle geçer: “وَأَنَّى لَهُمُ التَّنَاطُوشُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ.../ ...ama uzak bir yerden (dünyadan) iman elde etmek onlar için nasıl mümkün olur?!”. *Tenâvüş*, (vav harfi ile) “almak” anlamında olup ‘yakından ve kolaylıkla almayı’ ifade eder. Bu kelime, vav’ın yerine hemze ile de (*tenâvüş* şeklinde) okunmuş olup bu durumda da anlamının aynı olması muhtemeldir. Hemzeli hali “talep etmek” anlamındadır ve bu durumda âyetin anlamı, “arzu ettikleri şeye ulaşmaları zordur. Uzak mekân da maksatlarına ulaşmanın zorluğunu ifade eder, zira onlar olmayacak olanı ve/ya nail olamayacakları şeyi istiyorlar ki o da dünyaya dönmek veya daha önce inkâr etmiş oldukları imanlarından faydalanmak istiyorlar.¹³⁴ *Tenâvüş* ile *tenâvül* (yakın anlamlı) iki kardeş olup *tenâvüş* “yakın olanı kolayca almaktır”. “نأشہ ینوشہ ، وتناؤشہ القوم ، تناؤشوا فی الحرب ، نأش بعضہم بعضًا ” denilir. Bu kullanımların hepsi olmayacak taleplerini anlatmanın örneğidir.¹³⁵ Olmayacak olan, Müminlere dünyada imanlarının fayda vermesi onlara da imanlarının (iş işten geçtikten sonra) o anda fayda vermesidir. Onların bu durumu, bir kişinin bir şeyi yüksek bir yerden ve zorla alması, diğerinin ise bir kol yakınlığındaki mesafeden yorulmadan, kolay bir şekilde almasına benzetilmiştir. Kelime, “أجورہ” ve “أدور” örneklerinde olduğu gibi ötreli vav harfini hemzeye çevirerek de “التناؤش / tenâvüş” olarak da okunmuştur. Ebû Amr’ın; Araplar’ın, br kişi yavaştan alıp geciktğinde “نأشت” demeleri gibi, ‘uzaktan almak’ anlamında *tenâvüş* şeklinde okuduğu rivâyet edilmiştir.¹³⁶ Ebusuûd, “*tenâvüş* kolayca almaktır, yani onlar için imanı kolayca almak nasıl mümkün olur?!” der.¹³⁷

Huccet’ül-Kırâat adlı eserde¹³⁸ şu bilgiler vardır: “Hemzesiz olarak *tenâvüş* gelir. ‘İmanı zamanında yakından seçme ve faydalanma imkânı varken almayıp da uzaktan nasıl alabilirler ki?!’ demektir. Hemzeli haliyle ise ‘tehir/geciktirmek’ anlamına gelir. Ebû Ubeyde “نأشت” kelimesinden geldiğini ve ‘istenilen şeyin uzak olduğunu’ ifade eder. *Tenâvüş* kelimesinden olması da mümkün olup vâvı hemzelemişlerdir, çünkü vav ötrelidir ve ötreli her vâvı tellafuz etmemek gerekir, bu tür vâvı ister hemzeye dönüştürülebilirsin istersen dönüştürmezsin”.

¹²⁸ Ebû Amr, Hamza, Kisâf ve bir rivâyete göre Âsım -hemzeli olarak- “tenâvüş” şeklinde okumuşlardır. İbn Mücâhid, *es-Seb’a fi’l-Kırâat*, 530; Ebû Zür’a, *Huccetü’l-Kırâat*, 591.

¹²⁹ Ezherî, *Tehzîbü’l-Lüga*, 11: 286; Zebidî, *Tâcü’l-Arûs*, 17: 432.

¹³⁰ İbn Düreyd, *Cemheretü’l-Lüga*, 2: 882.

¹³¹ İbn Sîde, *el-Muhkem ve’l-Muhitü’l-A’zam*, 8: 125 عن ثعلب

¹³² İbn Saîd el-Magribî, *el-Magrib fi Tertîbi’l-Muarreb*, 2: 333.

¹³³ Zebidî, *Tâcü’l-Arûs*, 17: 433.

¹³⁴ Muhammed b. Ahmed el-Girnâfî [İbn Cüzeyy], *et-Teshil li Ulûmi’t-Tenzil*, 3: 153; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 602.

¹³⁵ Zebidî, *Tâcü’l-Arûs*, 39: 179.

¹³⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 602.

¹³⁷ Ebusuûd, *İrşâdu’l-Akli’s Selîm*, 7: 140; Beyzâvî, *Envâru’t Tenzil*, 4: 407.

¹³⁸ Ebû Zür’a, *Huccetü’l-Kırâat*, 590.

Begavî de şu değerlendirmeyi yapar: “النبيش” kökünden gelip hemzeli olarak ‘yavaş hareket etmek’ anlamında *tenâûş* olduğu söylenmiştir. ‘Yavaş ve geç gelmek’ anlamında ‘جاء نيشًا’ denilmiştir. Bu durumda âyetin anlamı ‘onlar güçlerinin yetmediği bu hususta nasıl hareket edebilirler ki?!’ demektir.¹³⁹

Hemzeli hali *tenâûş*, ‘yavaş hareket etmek’ manasında olup âyetin anlamı ‘onlar güçlerinin yetmediği bu hususta nasıl hareket edebilirler ki?!’ demektir. Tenâvüş şeklinde hemzesiz olarak okuyanlara göre ‘almak’ demektir. Bir şeyi almak için ona ulaşmak üzere elini uzattığında “تناول”, elini ulaşamayacağı bir şeyi almak için uzattığında ise “تناوش” denilir.¹⁴⁰ *Bahru'l-Muhît* sahibi şu bilgileri verir: “*Tenâvüş* yakın olanı kolayca almaktır. ‘ناشه ينوشه ، وتناوشه القوم ، تناوشوا في الحرب: ناش بعضهم بعضًا بالسلاح’ şekillerinde kullanılır.

Raciz¹⁴¹ der ki:

فهي تَنُوشُ الحَوْضَ نَوْشًا مِنْ عَلَا / Develer çölleri kat'ederek geliyorlardı,

نَوْشًا بِهِ تَقَطَّعَ أَجْوَارَ الْفَلَا / Yüksekten gelip havuzdan içiyorlardı.

Hemzeli okunuşuna gelince, Ferrâ, ‘ناشت’ kökünden gelir ve ‘geciktim’ anlamına gelir’ deyip şairin şu şiirini delil getirir:¹⁴²

إِشْ إِشْتَنَ مَاضِيًا أَنْ يَكُونَ أَطَاعَنِي / İş işten geçmiştir de ancak,

وَقَدْ حَدَّثَتْ بَعْدَ الْأُمُورِ أُمُورُ / İtaat etseydi bana deyip avunacak.¹⁴³

(Ebû Hayyân) “Allah, diğeri yakında olanı alırken onları uzakta olanı almak isteyen kimsenin durumuna benzetmiştir.” der.¹⁴⁴

et-Tahrîr ve't-Tenvîr müellifi de şu değerlendirmeyi yapar:¹⁴⁵ “Elif’ten sonra ötreli vav ile yazılan *tenâvüş* kelimesi, ‘kolayca veya hafifçe almak’ demektir ki daha çok ‘develerin havuz vb. bir yerden az su içmeye gelmeleri’ için kullanılır... Vav yerine hemzeli olarak da okunmuş ve ‘okuma kolaylığı için ötreli vav hemzeye dönüştürülür’ denilmiştir. O da hemzeli ‘نأش’ kökünden gelip ‘bir işte yavaş hareket edip gecikme’ anlamındadır. Her iki tefsîre göre de *tenâvüş*’ten maksat onların ‘أمانا به / iman etik’ demelerini anlatmak ve onun vakti gecikmiş ve/ya geçmiş bir iman olduğunu belirtmektir.”

Özetle;

Geçen görüşlerden anlaşıldığı kadarıyla, *tenâvüş* kelimesi hemzesiz okunuşunda farklı iki anlama gelir:

Birincisi, ‘yakında olanı kolayca almaktır’ ki âyetin devamı olan “من مكان بعيد” delâleti ile bu anlam doğrudur, çünkü kelimenin lügat anlamı da yakın bir yerden almaktır. Allah, onların yakında olmasına rağmen istenen şeyi alamayacaklarını ifade ederek dinleyicinin kafa karışıklığını önlemek için bu durumu açıklamıştır.

İkincisi, ‘ulaşamadığı bir şeye ulaşmak için elini uzatmaktır’. Bu *tenâvüş*’ün anlamını âyetin bağlamına göre açıklayan bir yorum olup olumsuzluk ifade eden soru da bunu gösterir. Allahu a’lem.

Kelimenin hemzeli okunuşu, yani *tenâûş* için de şu görüşler serdedilmiştir:

¹³⁹ Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 3: 563.

¹⁴⁰ Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, 3: 91.

¹⁴¹ Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 17: 431, 39: 90.

¹⁴² Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 17: 396.

¹⁴³ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhît*, 7: 246.

¹⁴⁴ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhît*, 7: 280.

¹⁴⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 22: 103.

Birincisi, ‘uzaktan almaktır’. Bu mananın doğru olması mümkündür, çünkü onu âyetin siyâkından aldık. Çünkü imana ulaşmaları zor olup bu uzaklık “من مكان بعيد” (Sebe34/ 52) âyeti ile açıklanmıştır.

İkincisi, ‘talep’ demektir ve âyet bu manaya işaret eder ki bizzat bu kelime ile değilse de ulaşamayacağı imanı talep etmektir.

Üçüncüsü, ‘yavaş hareket etmektir’. O da ulaşamadığı şeyi almak için güçlkle elini uzatmaktadır ki yavaş hareket ederek uzatmaya çalışır çünkü sonuna kadar ulaşmıştır. Böylece bu anlatım, elin ulaşabileceğinden uzakta olan bir şeyi elde etme çabası için bir temsil olmuş olur.

Dördüncüsü, ‘gecikmek’ demek olup istenen şeyin uzaklığını anlatır ki bu da ikinci mana gibidir.

Benim tercihime göre, *tenâvüş*; bir şeye sahip olup onu suhûlet ve kolaylıkla ve alınan şey yakın olduğu için galebe ve zorlama olmaksızın elde etmektir. *Tenâvüş* ve *tenâüüş* aynı anlamdadır. Zira “من مكان بعيد” âyeti *tenâvüş* kelimesinin içerdiğine yakın bir anlama delâlet eder. Kırâatçiler, vâvı ötreli olduğu ve ötreli her vâvı tellafuz etmemek gerektiği için buradaki vâvı hemzeli okumuşlardır. Bu tür vâvı hemzeye ister dönüştürülebilirsin istersen dönüştürmezsin. Allahu a’lem.

6.3. التناوش ile الأخذ Arasındaki Fark

Tenâvüş bir şeye sahip olmak, onu yakın bir yerden kolaylık ve suhûletle elde etmektir. Onda galebe ve kahir yoktur. Bu haliyle almanın en basit şeklidir. Allahu a’lem.

Sonuç

Kur’ân-ı Kerîm’in bu kavramlarının gölgeleri altında yaptığımız gezintiden sonra özet olarak şunları söyleyebiliriz:

- * Kur’ân-ı Kerîm’in kavramları, lügat manaları itibarıyla zâhiren yakın anlamlı olsa da bu durum söz konusu kavramların tamamen örtüştüğünü değil, bilakis aralarında nüanslar olduğunu gösterir.
- * Ahz/الأخذ, bir şeye sahip olup onu galebe ve zorla almaktır.
- * Ahz/الأخذ, Kur’ân-ı Kerîm’de lügat manasına yakın anlamda kullanılmıştır.
- * Ahz/الأخذ kelimesinin eş anlamlısı olan sözcüklerin bir kısmı, söyleyene göre bazen hakikat diğer kısmı da mecâz anlamında kullanılmıştır.
- * Ahz/الأخذ ile batş/البطش arasındaki farka gelince, *batş* bir şeye sahip olmadan kuvvet kullanarak ve hızlıca almak olup bu *ahz* kelimesinin en yüksek merhalesidir.
- * Hatf/الخطف, alınanın gafletinden yararlanıp gizlice ve hızlıca almaktır.
- * Ahz/الأخذ ile hatf/الخطف arasındaki fark ise *hatf* hızlıca, ara vermeden ve alınanın gafletinden yararlanıp gizlice almak olup *ahz* kelimesinin özel bir şeklidir.
- * Sef’in/السفع aslında iki anlamı vardır. *Birincisi*, sef’ galebe ve zorla özel bir yerden, başın ön kısmından (perçeminden) yakalayıp tutmaktır ki bunda zillet ve küçük düşürme vardır; *ikincisi* ise perçemi herhangi bir renk özellikle de siyah ile dağlamaktır.
- * Ahz/الأخذ ile sef’/السفع arasındaki fark ise *sef’*, *ahz*’ın özel bir çeşidi olup özel bir yerden baştaki saçın ön kısmından yani perçeminden yakalayıp tutmaktır.

- * Kabz/القبض, alınanı bütün avucu ile ve kavrayarak almaktır. Söyleyene göre bazen mecâz da olur ve bu durumda aşırı düşkünlük, cimrilik ya da nesh ve izâle anlamlarına gelir.
- * Ahz/الأخذ ile kabz/القبض arasındaki fark ise *kabz*, hasislik ve cimrilik anlamına işâreten bütün eli ile kavramaktır.
- * Tenâvüş/التناوش, alınanın yakında olması sebebiyle onu kolaylık ve suhûletle elde edip ona sahip olmaktır.
- * Ahz/الأخذ ile -hemzesiz haliyle- tenâvüş/التناوش arasındaki fark ise *tenâvüş* galebe olmadan ve güç kullanmadan yakında olanı kolayca almak olup bu almanın özel ve en basit şeklidir.
- * Bazı sözlükler ve aynı şekilde bir kısım tefsîr kitapları, kelimelerin lügat anlamları arasındaki farkları açıklarken özenli olmamışlardır.
- * Araştırmacı, Kur'ân çalışmalarında bir Kur'ân kelimesinin tam manasını açıklarken iyice tedkîk ve tahkik etmeli ve [sadece] yakın anlam ile yetinmemelidir.

Kaynakça*

- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd (1270/1854). *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'il-Mesânî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, trs..
- Askalânî, İbn Hacer (852/1449). *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh'il-Buhârî*. Thk. Muhibbiddin el-Hatîb. Beyrut. Dâru'l-Ma'rife.
- Askerî, Ebû Hilâl (400/1009). *el-Furûku'l-Lügaviyye*. Thk. Husâmeddîn Kudsi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1401/1981.
- Begavî, Ferrâ (516/1122). *Tefsîru'l-Begavî: Meâlimü't-Tenzîl*. Thk. Halid Abdurrahman el-Ak. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Beyzâvî, Kadî (685/1286). *Tefsîru'l-Beyzâvî: Envâru't Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Fîkr.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail (256/870). *el-Câmiu's-Sahîh'il-Muhtasar*. Thk. Dr. Mustafa Deyb'ul Biga. Beyrut: Dâru İbn Kesîr ve Dâru'l-Yemâme, 1987.
- Cürcânî, Abdülkahir (471/1078-79). *Delâilü'l-İ'câz*. Thk. Dr. Tancî. Beyrut: Dâru'l-Kitâb'ul-Arabî, 1995.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî (745/1344). *el-Bahru'l-Muhît*. Thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd vd.. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Ebû Zür'a. Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele (4/10-11. asır). *Huccetü'l-Kirâat*. Thk. Saîd Afgani. Beyrut: Müesseset'ür Risâle, 1982.
- Ebul-Bekâ el-Kefevî (1095/1684). *el-Külliyât*. Thk. Adnan Derviş, Muhammed Mısrî. Beyrut: Müesseset'ür Risâle, 1998.
- Ebusuûd, Muhammed b. Muhammed (982/1574). *Tefsîru Ebû's-Suud: İrşâdu'l-Akli's Selîm İlâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî.

* Müellifin Arap alfabesine göre yaptığı alfabetik dizini, biz bugün Türkçe'de kullandığımız alfabe sırasına göre yaptık. Ayrıca TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA) verilerini esas alarak kaynak eser müelliflerinin, hicrî ve milâdî olarak vefât tarihlerini verdik (çev. notu).

- Ezherî, Muhammed b. Ahmed (370/980). *Tehzîbü'l-Lüga*. Thk. Muhammed İvaz Mur'ib, Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, 2001.
- Fîrûzâbâdî (817/1415), *el-Kâmûsü'l-Muhît*, yrs., trs.,
- Halîl b. Ahmed (175/791). *el-Ayn*. Thk. Dr. Mehdi el-Hazûmî vd..
- Humeydî, Muhammed b. Fütûh (488/1095). *Tefsîru Garîbu Ma fi's-Sahîhayni'l-Buhârî ve Müslim*. Thk. Dr. Zübeyde Muhammed Saîd AbdülAzîz. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1995.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir (1390/1970). *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Beyrut: Müessesetü't-Târîh, 2000.
- İbn Atıyye el-Endelüsî (541/1147). *el-Muharrarü'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâb'il-Azîz*. Thk. Abdüsselam Abdü's Şafî Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- [İbn Cüzeyy], Muhammed b. Ahmed Gırnâî (741/1340). *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*. Lübnan: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1983.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed (321/933). *Cemheretü'l-Lüga*. Thk. Remzi Münir Ba'lbekî. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- İbn Ebû Hâtim (327/938). *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*. Thk. Es'ad Muhammed Tayyib. Sayda: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed (395/1004). *Mekayisu'l-Lüga*. Thk. Abdüsselam Muhammed Harun. İran: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, İsmailiyyan Necefî.
- İbn Huzeyme (311/924). *Sahîhu İbn Huzeyme*. Thk. Dr. Muhammed Mustafa Azmî. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1970.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ (774/1373). *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401.
- İbn Manzûr (711/1311). *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sadır.
- İbn Mücâhid (324/936). *es-Seb'a fi'l-Kırâat*. Thk. Şevki Dayf, Kahire: Dâru'l-Mearif, 1400.
- İbn Saîd el-Magribî (685/1286). *el-Magrib fi Tertibi'l-Muarreb*. Thk. Dr. Şevkî Dayf. Kahire: Dâru'l-Mearif, 1955.
- İbn Sîde (458/1066). *el-Muhkem ve'l-Muhitü'l-A'zam*. Thk. Dr. Abdülhamit el-Hindavi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn (728/1328). *Mecmû'u'l-Fetâvâ*. Thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım el-Âsımî en-Necdî. Mektebetü İbn Teymiyye
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec (597/1201). *Nüzhetü'l-A'yuni'n-Nevâzir*. yrs., trs..
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec (597/1201). *Zâd'ül-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1404.
- İbnü'l-Esîr, Mübarek b. Muhammed (606/1210). *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs*. Thk. Tahir Ahmed Zavi ve Mahmud Muhammed Tanahi. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979.
- İbnü'l-Hâim (815/1412). *et-Tibyân fi Tefsîri Garîbi'l-Kur'ân*. Thk. Fethi Enver Dablevi. Dâru's Sahabe Li't Turas, Tanta: 1992.
- Kadı İyâz (544/1149). *Meşariku'l-Envâr alâ Sihahü'l-Âsâr*. el-Mektebü'l-Atîka, Dar'üt-Türâs.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed (671/1273). *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Ây'il-Kur'ân*. Kahire: Dâru's-Şa'b.
- Makkarî, Ahmed b. Muhammed b. Ali Feyyûmî, (770/1368-69). *el-Misbâhu'l-Münîr*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye.
- Melyânî el-Ahmedî, Musa b. Muhammed. *Mu'cemu Ef'âli'l-Müteaddiye bi Harf*. el-Mektebetü'l-İslâmîyyet'ül-Kübra, Merkezü't-Türâs li'l-Bermeciyyât.

- Mukatil b. Süleyman (150/767). *Tefsîru Mukatil b. Süleyman*. Thk. Ahmed Ferid. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Mücâhid b. Cebr (103/721). *Tefsîru Mücâhid*. Thk. Abdurrahman Tahir Muhammed Sevrati. Beyrut: Menşûrât-ı İlmiyye.
- Müslim b. Haccâc (261/875). *Sahîhu Müslim*. Thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât (710/1310). *Tefsîru'n-Nesefî: Medariku't-Tenzîl ve Hakâik'ut Te'vîl*. Thk. İbrahim Muhammed Ramazan. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1989.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (676/1277). *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lügât*. Thk. Mektebü'l-Buhûs ve'd-Dirâsât. Beyrut: Dâru'l-Fîkr, 1996.
- Râgıb el-İsfahânî (V/XI. yüzyılın ilk çeyreği). *el-Müfredât fî Garîb'il-Kur'ân*. Thk. Muhammed Seyyid Geylânî. Lübnan: Dâru'l-Ma'rife.
- Râzî, Fahreddîn (606/1210). *et-Tefsîru'l-Kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Sa'dî, Abdurrahman b. Nasır (1375/1956). *Tefsîru's-Sa'dî*. Thk. İbn Useymin, Beyrut: Müesssetü'r-Risâle, 2000.
- Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed (427/1035). *el-Keşf ve'l-Beyân: Tefsîru's Sa'lebî*. Thk. Ebû Muhammed b. Âşûr. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, 2002.
- Sem'ânî, Ebu'l- Muzaffer Mansur b. Muhammed (489/1096). *Tefsîru'l-Kur'ân*. Thk. Yasir b. İbrahim, Ganim b. Abbâs. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997.
- Semerkandî, Ebu'l-Leys (373/983), *Tefsîru's-Semerkandî: Bahru'l-Ulûm*. Thk. Dr. Mahmud Mataracı. Beyrut: Dâru'l- Fîkr.
- Süyûtî, Celâleddîn (911/1505), *ed-Dürrü'l-Mensûr fî't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*. Beyrut: Dâru'l-Fîkr, 1993.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali (1250/1834). *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' beyne fenni'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlm'it-Tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Fîkr.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr (310/923). *Câmiu'l Beyân an Te'vîli Ây'il-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fîkr.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed (468/1076). *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. Thk. Safvan Adnan Davudî. Dâru'l-Kalem Beyrut: Dâru'ş Şamiyye Dımaşk.
- Zebidî, Muhammed Murtazâ (1205/1791). *Tâcü'l-Arûs*. Thk. Komisyon, Dâru'l- Hidâye.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ömer (538/1144). *el-Keşşâf an Hakaiki't-Tenzîl ve Uyuni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl*. Thk. Abdürrezzak el-Mehdi. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, 2001.
- Zerkeşî, Bedreddîn (794/1392). *el-Burhân fî Ulûm'il-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebu'l- Fazl İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1391.